

# O'ZBEK MILLIY AKTYORLIK SAN'ATI ESTETIKASI SHAKLLANISHIDA MANNON UYG'URNING ROLI

*Magistrant: Axmedov G. N*

**Annotatsiya.** *O'zbek milliy teatr san'atining aktyorlar ijodidan, xususan, uning darg'asi bo'lgan. Mannon Uyg'ur ijodiy faoliyatini tahlil qilish, O'zbek milliy aktyorlik san'ati estetik dunyoqarashini shakllantirishga, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.*

Sahna asari g'oyasini, uni sahnalashtirgan rejissyor rejasini tomoshabinga namoyish qiladigan, unda fikr, his- hayajon uyg'otadigan zot - aktyordir.

Tomoshabin ma'naviy dunyosida o'zgarish yasaydigan aktyorlar faqat sahnada tomosha ko'rsatuvchi kishilargina emas, ayni paytda ular milliy estetik dunyoqarash targ'ibotchisi ham edilar. Ular hayotiy muammolarni, zamonasining dolzarb g'oyalarini asar qahramonlari obrazlari orqali bevosita tomoshabinga yetkazadi, Jadidlar teatrning shu xususiyatini alohida e'tiborga olganlar.

Garchi, teatr nazariyasi dastavval Yevropada yaratilgan bo'lsada, jadidlar milliy teatr nazariyasi va estetikasini tatar, azarboyjon san'atkorlari bilan muloqotlari hamda ularning beg'araz yordami orqali, shuningdek, Gaspralining «Tarjimon» gazetasi yordamida ijodiy o'zlashtirgan edilar. Teatrning estetik kuchi va amaliyot talabini jadidlar, xususan, Behbudiy, Avloniyar daholik va bashoratchilik qobiliyatlari tufayli ilg'ab olgan edilar<sup>1</sup>.

Yangidan paydo bo'lgan Yevropa shaklidagi milliy teatrning nazariy jihatdan o'z aktyorlariga qo'yayotgan qator talablarini Mannon Uyg'ur madrasa hujralarida shakllangan dunyoviy tafakkuri, «usuli jadid» maktabida dars berib oltirgan o'qituvchilik tajribalari orqali qabul qilgan edi.

Bu o'rinda, bizning «yangidan paydo bo'lgan Yevropa shaklidagi milliy teatr» iborasini qo'llashimizdan agar biz Yevropadan teatr san'atini qabul qilib olmasak, bizda teatr paydo bo'lmas edi, degan ma'no kelib chiqmaydi. Chunki, Yevropada emas, balki O'rta Osiyoda, ayniqsa, O'zbekistonda teatr paydo bo'lishi uchun ob'yektiv shart- sharoitlar va sub'yektiv omillar yuzaga kelgan, jamiyatimiz shunga pishib yetilgan edi.

Teatr san'ati bizda Yevropasiz ham paydo bolishi aniq edi. Lekin bizga gastrolga kelgan teatrlarning tajribasi bu jarayonni tezlashtiruvchi omil, ta'bir joiz bo'lsa, katalizator bo'ldi. Yangi shakldagi milliy teatrda ongli ravishda aktyor bo'lib ish boshlashga qaror qilgan Mannon Uyg'ur sahnadan turib millat ongini, tafakkurini, uning yuragiga kirib, his-tuyg'usini o'zgartirishga bel bog'ladi. Chunki, u, birinchidan, tomoshabin bilan bo'ladigan har bir uchrashuvda, muloqotda, sahnaviy asar g'oyasi bilan uni ma'rifatli, ilmi

---

<sup>1</sup> M.Umarov- Mannon Uyg'ur va milliy teatr estetikasi 33-b

bo'lishga, g'ayrat-shijoatga, imonli bo'lishga da'vat qilishi lozimligini, ikkinchidan, har bir aktyor ziyokor, targ'ibotchi, murabbiy bo'lishi kerakligini, uchinchidan aynan shu tarixiy davirda xalqning estetik ongini, saviyasini oshirish uchun teatr eng samarali san'at yo'nalishi ekanligini anglab yetgan edi, Kuzatuvchanlik natijasida tabiat bilan insonning uzviy birligini tushunib yetish faylasuflarga xos iqtidor va aql sohibiga nasib qiladi<sup>2</sup>. Mannon Uyg'ur teatrdagi xatti-harakat ta'sirchanligini yanada kuchaytiradigan vosita – "til va dil birligi" deb tushungan, U bunday uyg'unlik milliy teatni keng ijodiy imkoniyatlarga ega qilishni ixtiro qilgan. Uning g'oyat o'rinli ta'biricha, so'z san'ati "til va dil birligi" milliy aktyorlik maktabining estetik prinsiplaridan biri hisoblagan Mannon Uyg'ur yaratgan milliy aktyorlik maktabi o'xshashi yo'q, jahonga mashhur aktyorlarni tayyorlaganligi qimmatli edi. Bu maktab bir necha aktyorlar avlodini tarbiyalardi hozir ham bo'lajak professional aktyorlarni tayyorlashda namuna bo'lib kelmoqda. E.Ismoyilov Mannon Uyg'urning aktyorlik mahoratini "Turkiston tabibi"dagi Eshimqul va boshqa pyesalardagi obrozlar misolida batafsil tahlil qilgan<sup>3</sup>. Bu obrozlar talqinida Mannon Uyg'urning o'z davrida tengi yo'q komil va dramatik aktyor bo'lib yetishganligi ko'rsatilgan.

Mannon Uyg'ur boshqa xalqlar, jumladan, tatar, ozarboyjon va Yevropa xalqlari kishilarining obrazlarini yaratishda ham olqishlarga sazovor bo'lgan. Jahon sahna adabiyoti durdonalaridan Shillerning "Makr va muhabbat"ida Miller, "Qaroqchilar"da Karl Moor obrazlarini yaratgan. Bu sohada ham Mannon Uyg'ur novator edi. U tarjima asarida boshqa millat xarakterini yaratishni 1920-yildayoq aktyor sifatida sinovdan o'tkazgan va muvaffaqiyat qozongan edi.

Mannon Uyg'ur aktyorlik faoliyati davomida 1916-yildan to 1933- yilgacha 50 dan ortiq ijobiy va salbiy, "xizmatkordan tortib to xalq qahramonigacha, o'g'ridan tortib to shaytongacha" bo'lgan rang-barang rollarni mohirona, ibratomuz ijro etgan.

Mannon Uyg'ur vaqtli matbuotda bildirilgan tanqidlardan xulosalar chiqarib, o'z aktyorlik faoliyatini uzluksiz takomillashtirgan, kamchilik va xatolarini tuzatgan, ayni paytda, bo'lg'usi rejissyorlik faoliyatiga zamin hozirlab borgan.

Yuqorida aytilganlardan xulosa shuki: birinchidan, jadidlar yaratgan teatr estetikasi tasodifiy hodisa bo'lmasdan, balki millatning ma'naviy rivojlanish ehtiyojlaridan kelib chiqqan va u tarixiy zaruriyatning namoyon bolishidir. Ikkinchidan, Mannon Uyg'ur aktyorlik faoliyatining boshlanishi va estetik qarashlarining shakllanishi umuminsoniy, ma'naviy-madaniy rivojlanishdan ajralib qolgan emas, aksincha, ular millat mentalitetiga mos bo'lgan. Uchinchidan, Mannon Uyg'ur aktyorlik faoliyatining estetik xususiyatlarini

---

<sup>2</sup> M.Umarov- Mannon Uyg'ur va milliy teatr estetikasi 37-b

<sup>3</sup> E.Ismoilov –Mannon Uyg'ur 47-b

baholashda o'sha davrda teatrga muqobil bo'lgan milliy kino, o'zbek sirki va shu kabi san'at turlari bo'lganligini e'tiborga olish zarur. To'rtinchidan, jadidlarning falsafiy - estetik qarashlari, ma'rifatparvarlik g'oyalari tarqalishida o'zbek milliy teatr san'atining rolini shu davrdagi fidoyi aktyorlar ijodidan, xususan, uning darg'asi bo'lgan. Mannon Uyg'ur ijodiy faoliyatidan ajratib tahlil qilish mumkin emas. Beshinchidan hozirgi davr teatr estetikasining rivojlanish darajasini, uning milliylik xususiyatlarini, jahon andozalariga mos jihatlarni o'rganishga tarixiy- mantiqiy yondoshishda, genezisiga nazar solishda, milliy teatrning 1914-1924-yillardagi tajribalaridan to'g'ri foydalanish umumiy tendensiyani belgilashda muhim ahamiyatga ega<sup>4</sup>.

### **Adabiyotlar ro'yxati**

1. E.Ismoilov –Mannon Uyg'ur. Toshkent. 1983.
2. M.Umarov- Mannon Uyg'ur va milliy teatr estitikasi . Toshkent. Musiqa, 2006.

---

<sup>4</sup> M.Umarov- Mannon Uyg'ur va milliy teatr estitikasi 44-b